

7. Еволюционно развитие на дизайна на спомагателни средства за хора в неравностойно положение

Светослав Анев
департамент „Дизайн“
програма „Интериорен дизайн“, НБУ

В различните периоди от развитието на човешката култура и история са правени много опити в посока интеграция и облекчаване на проблемите в тази сфера. За да бъдат постигнати добри резултати по тази тема, е задължително най-напред да бъде направено обстойно проучване, целящо запознаване с видове решения, различни подходи и начини за третиране на подобен род проблематика във времето от различни култури и общества, поставяли си за цел да намерят някакви решения към ситуацията или времето.

2. РАЗВИТИЕ В ИСТОРИЧЕСКИ ПЛАН

Смята се, че най-ранната протеза като артефакт е намерена в Египетска гробница. Представява имитация на палец на крак на мумия на 50–60 годишна жена, изработен от дърво и кожа. Протезата е датирана в периода 1069 – 664 г. пр. Хр. Поради специфичния дизайн на формата и анатомичната прилика с истински палец се смята, че пръстът е истинска протеза, а не само козметична добавка, използвана при появяване на публични места. При изпробване на протезата върху доброволци с ампутиран палец е установено, че той прави баланса и мобилността при ходене много по-лесни. Установено е също, че протезният пръст не причинява никакви наранявания на ползвателите, което показва внимателно отношение към ергономията и дизайна (ил. 1).

Уврежданията и инвалидността сред човечеството съществуват още от зората на неговото съществуване. В различните епохи те са оценявани нееднозначно. В Древна Гърция например, децата родени с увреждания са били убивани. Тази практика е наложена основно в доминиращите по това време Спарта и други градове-държави, сред които преобладава тенденцията за изграждането на силна и здрава държава. В тази епоха било издигано в култ здравото и добре развито тяло. На инвалидността и деформациите се е гледало негативно и с неодобрение (ил. 2).

Средните векове в Европа се явяват не по-малко тежък период от историята за хората в неравностойно положение и увреж-

Ил. 1. Протеза на палец на крак на 50 – 60 годишна жена, изработен от дърво и кожа. Египет. 1064 – 664 г. пр. Хр.

дания. Обикновено това са били хора с вродени увреждания, инвалидизирани от различни болести или травми, получени вследствие на практикувана в продължение на дълги години съкрушителна работа. Съществували са различни схващания за уврежданията – от това, че са наказание за извършени грехове, до това, че хората с такива проблеми са се намирали по-близо до Бог, и щели да страдат приживе на

Ил. 2. Човек, облегнат на патерица разговаря с джудже. Древногръцка вазопис. Ок. 2138 пр. Хр. (Париж, Лувър)

Земята, а не след смъртта си. Въпреки това още по това време се правят опити за улесняване на елементарните ежедневни дейности на тези хора (ил. 3).

В различните периоди от развитието на науката и техниката, различно са се развивали и опитите за изработването на съоръжения, продукти или спомагателни уреди за хората с увреждания. Горедолу от този период са и опитите на Гьоц Фон Берлихингер (немски рицар и наемник) (ил. 4), славещ се с репутацията на закрилник на бедните, защитавайки ги от техните подтисници. Въпросният рицар губи дясната си ръка в битката при Ландсхут през 1503 г., вследствие на което му бива изработена метална протеза, известен впоследствие заради нея с прозвището „Желязната ръка“ (ил. 5). Тя включвала комплексна система от пружини и механизми, които позволявали богат набор от движения, и позволявали на рицаря отново да държи меч. През този период подобен род травми и увреждания не са били нещо необичайно. Опитите за изработване на подобна протеза са били революционен подход от страна на неговите създатели.

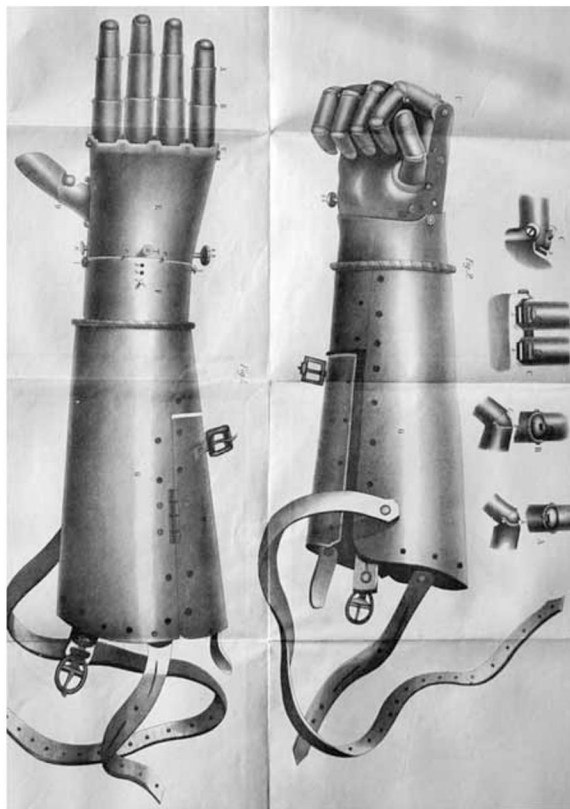

Ил. 3. Сцена на проява на доброта, в която човек отваря кесията си, за да даде милостиня на физически обезобразено дете в количка. Псалтир на Лутрел. 1330 г.

През Средновековието освен религиозен се включва и морален аспект в схващането за уврежданията сред хората. Увреждането е приемано като позор, като божествено наказание за греховете, като причина за овладяване от „нечисти сили“. През тази епоха хората с видими увреждания и телесни деформации са съдени и измъчвани, защото се е смятало, че са обладани от дявола. Инвалидността се асоциирала с чувството за вина, срам и нисък социален статус не само за този, който е носител на различни увреждания, но и за цялото му семейство.

Ил. 4. Гьоц Фон Берлихингер 1480 – 1562

Ил. 5. Металната протеза на Гьоц Фон Берлихингер, включваща комплексна система от механизми за движение

Няма как да бъде подминато и едно от най-разпространените изобретения на човека, предназначено за хората с увреждания (и трудна или невъзможна подвижност) – инвалидната количка. Не е ясно къде и кога за пръв път са се появили опити за изобретяването на подобно съоръжение, но най-ранните датирани записи относно мебели с колела са намерени в Китай (VI в. пр. н. е.), и детско легло, изобразено във фриз на гръцка ваза (V в. пр. н. е.) ни връщат доста назад във времето. В Европа този метод на придвижване на хора в несъстоятелност е известен от един доста по-късен период. През 1595 г. неизвестен автор конструира подобен стол за крал Филип II във Испания, който страда от подагра в по-късен стадий от живота си. Но независимо от това, че столът представлява сложна мебел с подлакътници и подложка за краката, дизайнът все още има недостатъци, тъй като не е имал опция за задвижващ механизъм, което е било предпоставка за оказване на помощ при транспортирането. От гледна точка на дизайна, това го прави по-скоро модерно кресло за хората от аристокрацията, отколкото инвалидна количка за хора с увреждания. Този проблем е бил отбелязан и изследван в едни по-късни разработки, където вече се забелязват приложени различни видове механизми за собственооръчно придвижване (ил. 6, 7).

Ил. 6. Инвалидна количка, използвана от сър Феърфакс, главнокомандващ парламентарните сили на Новата моделна армия по време на гражданската война от 1642 – 1651 г. Задвижването се осъществява чрез завъртане на дръжките.

Ил. 7. Патент от 1869 г. на първия модел на инвалидна количка със задни, бутални колела. Добавени са кухи, гумени колела (подобно на велосипедите), и допълнителните релси за собственооръчно придвижване.

Малко по-късно в 1669 г. Питър Андриансуун Вердуин (холандски хирург) въвежда първата незаключваща протеза под коляното. Тя носи поразително сходство с днешната съвместна и корсетна протеза (ил. 8).

Ключов момент в развитието на създаването на спомагателни средства за хора с увреждания изиграва личността на Луи Брайл (ил. 9). Той е роден през 1809 г. близо до Париж. На три годишна възраст злополука го лишава от зрението му, а през 1819 г. е изпратен в парижката школа за слепи, създадена от Валентин Хауи. През 1829 г. той измисля релефните букви, известни още като брайлова азбука за незрящи.

Малко по-късно през XIX в. вече се разширява ролята на лекарите в обществото и причините за инвалидността се търсят в заболявания, травма или някаква външна причина, водеща до увреждане на физическото здраве и изискваща индивидуално лечение и рехабилитация. Създават се различни програми за въздействие върху индивидуалните нужди.

След Втората световна война се обръща вече по-голямо внимание на възстановяването на инвалидите (тренинг и терапия), както и на включване на други помощни и рехабилитационни методи. Рехабилитационните услуги в широк мащаб са въведени като федерална програма след Втората световна война. Необходимостта от преквалификация на мъжете с увреждания във войната води до началото на системата за професионална рехабилитация. Създадени са и услуги за много войници, които са загубили слух, зрение и мобилност. Обществото започва да обръща по-голямо внимание на тази група от хора. Малко по-късно след Втората световна война са създадени и т.нар. Параолимпийски игри – първото състезание за атлети в инвалидни колички, което запазва своята традиция на провеждане и до ден днешен.

Ил. 9. Луи Брайл. 1809 – 1852 г.

Ил. 8. Питър Андриансуун Вердуин и първата незаключваща протеза под коляното. 1696 г.

Историята на развитието на проблема е история за това как увреждането е определяно, изучавано и разгърнато като концепция, независимо дали в академична среда, индустрията, от законова гледна точка или в практиката. Изследванията на уврежданията и връзката между дизайна и нуждите на потребителите също са част от обогатяването на знанията за този проблем (Hamraie 2017). Независимо от пол, раса или възраст, материята, свързана с инвалидизирането трябва да намира пресечна точка между дизайна и въпроси, свързани с принадлежност и справедливост за хората от тази група в съвременните условия на живот.

3. МОРАЛЕН АСПЕКТ НА ПРОБЛЕМА

3.1. ДИСКРИМИНАЦИЯ

В буквален превод от латински термина „дискриминация“ означава „правене на разлика“. Най-общо дискриминацията е нееднакво отношение към различни хора или групи от хора въз основа на определени техни признаци:

- пол, раса, народност, етническа принадлежност, човешки геном, гражданство, произход, религия или вяра, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имуществено състояние.

Дискриминацията към тази група от хора винаги е съществувала. Специалисти в областта на общественото здраве смятат, че интеграцията на хората в неравностойно положение може да се постигне чрез повишаване на съзнанието и отношението на обществото към тях.

По време на викторианската епоха във Великобритания например, хората с увреждания са били принудени да живеят в трудности и изолация от останалата част от обществото (ил. 10). Запазени фотографии от XIX в. показват деца със синдром на Даун, хора с увредено зрение и хора в инвалидни колички. Много често те са били крити и пазени в тайна от семействата си. Смятало се е за срамно в семейството да има човек с някакъв вид увреждане.

3.2. Разбиране на проблема

Всеки човек с някакъв вид увреждане е различен, но основното което го свързва с останалите хора е отношението на околните към него. Съществуват няколко основни аспекта, които разглеждат поведението и това, което трябва и не трябва да присъства в поведението и държанието към такива хора:

- Хората с увреждания също притежават достойнство и не желаят да бъдат третирани като трети лица;
- Респект към личното пространство;
- Включване в разговор;
- Демонстративна проява на съжаление;
- Проява на снизходителност, арогантност или надменност заради увреждането.

Ил. 10. Младо момче защитава осакатено момиче на патерици от група подигравачи се. Илюстрация от „Приятел на децата“. Март 1869. Викторианска приказка за морал

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Внедряването на елементи за хора с увреждания в ежедневието ще се налага все по-често и в даден момент ще се превърне в нормална проектантска практика. Навлизането на подобен род практики може да бъде сравнено като паралел с интегрирането на баните и тоалетните в жилищата от началото на XX век. В къщите на хората от различните класи не е имало тоалетни и бани, а в повечето от тях дори и мивки. Лео Корбюзие е един от първите архитекти, който започва да залага такива елементи в проектите за своите къщи. В началото дори и той самият слага само мивки, които не са в отделно помещение, а са се намирали в коридорите. Днес е невъзможно да се изпълни например къща без напълно оборудвана баня с тоалетна. Това е недопустимо и според нормативните изисквания за проектиране на сгради (Иванов 2019). Ролята на дизайна в този случай е да осъществи връзката между технология, функционалност и ергономия, като добави и естетическия и художествен аспект, който не е бил в основните приоритети на проектирането на подобен род съоръжения в миналото.

В заключение може да бъде обобщено, че проблемът свързан с интеграцията на хората с определен вид увреждания съществува от древни времена. Проследявайки в исторически план развитието на спомагателните средства и опитите за интеграция към обществото на тази група от хора, се наблюдава еволюция с възходяща градация през годините. Задълбоченият исторически анализ на този тип надграждане дава по-пълна и ясна представа за посоката, в която се движи естеството на проблема. Проучване в тази насока може да даде важна информация за това, как биха могли да се развият дизайн процесите, касаещи темата в настояще и бъдеще време – важен фактор за развитието на съвременното общество в морален, етичен и чисто човешки аспект.

Библиография:

- Boys J. (2014). *Doing disability differently: an alternative handbook on architecture, dis/ability and designing for everyday life*. London: Routledge Taylor & Francis Group
- Hamraie A. (2017). *Building access/Universal Design and the Politics of Disability*. University of Minnesota Press. Minnesota. London
- Ivanov, K. (2019). *Multistorey Living Room Space in Le Corbusier's Houses – before WWII. Proceedings: 4th International Conference Arch&UrBaN'2018 „Modernism & Sustainability“ – Architecture & Nature*. Sofia: New Bulgarian University.
- Анев С. (2016). *Равни възможности, или как дизайнът помага на хората*. Сп. MD International Magazine /Мебелен дизайн и интериор 3/16, Бисмар, София.
- Ивков Б. (2014). „Инвалидност и последици от инвалидността“ (Тезиси по социология на инвалидността). Wordpress.com. <https://bojidarivkov.wordpress.com/2014/08/30/>

Статията има за цел да разгледа проблема, свързан с дизайна на спомагателни средства, предназначен за хора с увреждания. Дефинира връзката и значението на дизайна за разглежданата проблематика. Проследява в исторически аспект в основни, ключови моменти развитието му, като запознава с различни решения постигнати във времето. В исторически план създава една по-ясна представа за това как този проблем е бил третиран, какви трансформации е претърпял, как е еволюирал във времето, и съответно как би могъл да бъде надграждан. Като рядко разглеждана, и слабо проучвана тема, тази част от дизайна би могла да бъде по-обстойно анализирана с цел постигане на по-добри практики, свързани със подобряването на средата и продуктите за хората с увреждания.

Ключови думи: Инвалидност, Дизайн, Общество, Увреждане, Съвременно развитие.

Съвременното общество води забързан начин на живот. Ежедневието успява да погълне всеки един индивид, потънал в собствените си проблеми и грижи. За съжаление обаче, съществува група, която все по-трудно успява да се включи в това високо темпо на живот, и да се интегрира адекватно към ситуацията – това са хората с увреждания. Проблемът винаги е съществувал, но е някак умишлено избягван или отклоняван като тема (Анев 2016). Трудностите, с които се сблъсква тази група от хора, винаги са били някак negliжирани и оставяни на заден план, с идеята някой друг да се заинтересува от тях или да предприеме стъпки, водещи до някакви решения в тяхна полза. Често хората с увреждания биват ошетени от гледна точка на осигуряването на възможност за пълноценно участие в социално-културната система, към която принадлежат. Тази липса обикновено е заради наличието на физически или социални бариери в резултат на невежество, безразличие или страх от страна на околните. Често в голяма част от случаите хората, с които инвалидите контактуват, недооценяват и negliжират потенциалните им възможности за участие в нормалния обществен живот. Дизайнът в този случай би могъл да изиграе съществена роля при интеграцията и приобщаването на тази група към нормалния ритъм на обществото. Ролята на дизайна би могла да бъде отправна точка за развитие на проблема в една по-добра посока.

Преходът от медицинския модел (който тълкува увреждането като лична трагедия) към социалния модел, който пренася своя фокус върху увреждането като социално конструирана концепция, обградена от бариерите на ежедневието във външния свят, е много важна стъпка в процеса на разбирането на проблемите на хората с увреждания (Boys 2014).

1. ДЕФИНИЦИЯ

„Инвалидността“ е състояние и/или процес, който е резултат от отговора на обществото към уврежданията на индивидите, който ги поставя в затруднена или неизгодна ситуация, и създава пред тях икономически, социални, психологически, и от физическата среда бариери, които те не могат да преодоляват като останалите хора. Това трайно затруднява, ограничава, или прави невъзможно извършването на всички, или част от житейските дейности, и/или изпълнението на социалните роли, присъщи за дадена възраст, пол, образование и квалификация, в съответствие с правните и социалните норми на обществото (Ивков 2014).

От тази, или подобен род дефиниции могат да бъдат направени изводи, касаещи социалния статус, възможността (или невъзможността съответно) за интеграция на тези хора, ролята им в съвременното общество, и основните проблеми и трудности, с които се сблъскват ежедневно в своите опити за приобщаване и включване в приетите за нормални процеси и начин на живот на съвременното общество.